

El vessant fònic de la llengua

En la copiosa i variada producció científica del professor Badia ocupen una posició no menyspreable les publicacions dedicades a diversos aspectes de la fonètica i de la fonologia de la llengua catalana.

Tot i que la major part dels seus treballs sobre aquests temes corresponen a les dècades dels anys seixanta i setanta, faré esment d'un primeríssim interès pels mètodes de la fonètica experimental, que més endavant no continuà cultivant. En efecte, un primer testimoni d'aquesta dedicació és el llibre *Estudios de fonética y fonología catalanas*, fruit de les investigacions dutes a terme a la Universitat de Coïmbra l'any 1945 en col·laboració amb el professor Armando de Lacerda i publicat el 1948 pel Consejo Superior de Investigaciones Científicas (161 p.); en aquest estudi els autors s'ocupen bàsicament de l'anàlisi experimental del vocalisme utilitzant el mètode d'anàlisi cromogràfica de l'ona sonora, que permetia d'obtenir dades objectives sobre la duració i sobre l'entonació.

Potser cal que recordem encara que l'interès que durant uns anys va sentir el professor Badia pels aspectes experimentals de la fonètica, si bé no ha donat lloc a altres publicacions directes, ha deixat una sèrie de materials inèdits que han estat aprofitats només en una petita part per altres investigadors. Entre aquests materials hi ha una col·lecció de palatogrames que el doctor Badia va realitzar al Laboratori de Fonètica Experimental de la Universitat de Zuric l'any 1950 i que, després d'haver estat utilitzats per Ramon Cerdà en l'elaboració de la seva tesi doctoral sobre el timbre vocàlic en català,¹ han estat publicats molt més tard a la revista *Estudios de Fonética Experimental* de la Universitat de Barcelona.² Cal dir que la

1. *El timbre vocálico en catalán*, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1972.

2. «Palatogrames de la llengua catalana segons la pronúncia del professor Antoni M. Badia i Margarit», *Estudios de Fonética Experimental* (Barcelona), II (1986), p. 9-90.

palatografia és un aspecte de la fonètica experimental del català que, des de l'atenció que hi dedicà Pere Barnils els primers anys del segle xx fins a les recents investigacions de Daniel Recasens utilitzant els sofisticats mètodes de la palatografia electrònica, no havia tingut altre conreu que aquest treball de Badia realitzat fa més de mig segle.

L'interès, o potser podríem dir millor la curiositat, del professor Badia pels mètodes de la fonètica experimental va fer, encara, que l'any 1964, gràcies a la seva amistat amb el professor Georges Straka, aleshores director del Laboratori de Fonètica de la Universitat d'Estrasburg, es llancés a l'aventura d'enregistrar una sèrie de films radiològics corresponents a l'emissió de cent seixanta frases que recullen els diferents sons catalans en diferents posicions. Aquests films van acompanyats d'uns altres que mostren el moviment dels llavis i d'una col·lecció d'electroquimogrames. Aquests films radiològics són una de les bases fonamentals de la tesi doctoral del professor Ramon Cerdà que acabo d'esmentar i han estat també utilitzats pel fonetista castellà Antonio Quilis en el seu treball sobre la naturalesa fonètica dels contactes *st* i *sd* en castellà i en català.³

Badia, però, no explotà aquests materials ni continuà treballant en el camp experimental de la fonètica. Ell mateix comentà en més d'una ocasió la seva pèrdua d'interès per aquests mètodes. Vegem, per exemple, el que diu en els breus mots introductoris a la publicació tardana dels seus palatogrames per iniciativa de la revista esmentada: «Aviat els meus interessos científics seguiren nous rumbos, de manera que els projectes de fonètica experimental ja no esdevindrien realitat. Si més no, no ho esdevindrien per mi mateix. En l'actualitat, emperò, tenim lingüistes a la nostra Universitat que, a Barcelona i a Lleida, duen a terme, d'acord amb els mètodes recents, diverses feines en el camp de la fonètica experimental que jo mateix havia pensat d'acomplir. La cosa més important és que, entre nosaltres, aquesta disciplina avui és viva i solvent (i ho afirmo amb la independència de qui s'ho mira de fora estant). I això és el que més interessa: que s'hi faci bona feina. Mentrestant ací quedaran aquells palatogrames de 1950. Seran testimoni d'una època de la fonètica experimental» (p. 12-13).

Abans de referir-me als articles específics que Badia dedicà a diversos aspectes de la fonètica i de la fonologia del català, hem d'esmentar un treball de conjunt molt primerenc: el capítol titulat «Els sons del català» de la seva *Gramàtica històrica catalana*, publicada l'any 1951. Es tracta d'una exposició minuciosa dels sons de la llengua catalana amb els seus principals matisos, tant des del punt de vista de les característiques condicionades pels contactes amb altres sons de la cadena parlada, com des de la perspectiva de les variacions que podem observar si tenim en comp-

3. A. QUILIS, «Sobre los alófonos dentales de /s/», *Revista de Filología Española*, XLIX (1966) [1968], p. 335-343.

te la diversitat dialectal; aquest capítol acaba amb la transcripció fonètica d'un text de Joan Maragall. Les dues gramàtiques publicades posteriorment (la de 1962 i la de 1994) contenen també uns capítols generals sobre els sons del català, més centrats, però, en aquests casos, en la relació entre la pronúncia i la grafia.

L'aportació fonamental de Badia pel que fa a l'aspecte fònic de la llengua té lloc, però, com he dit, al llarg dels anys seixanta i setanta; en aquest període publica una quinzena de treballs tant de caràcter descriptiu com interpretatiu. Fins en aquest moment la seva activitat investigadora s'havia produït bàsicament dins el mètode historicista, però les nombroses sortides a l'estranger, sigui amb motiu de l'assistència a congressos o en els períodes de docència en universitats d'Europa i d'Amèrica, el posaren en contacte amb els corrents lingüístics imperants i li feren sentir la necessitat d'aplicar les noves teories a la llengua catalana; això era, segons ell mateix confessà, un «veritable imperatiu de consciència» i «un deure patriòtic». Aquest nou període s'inicia amb dos articles que són testimoni de la seva presa de contacte amb els mètodes de la fonologia estructural. El primer és el llarg treball publicat l'any 1965,⁴ en què, després d'establir d'acord amb els cànons més estrictes del funcionalisme estructural tot un seguit de parells mínims com a testimonis del valor diferencial de les consonants del català, entra en una detallada discussió sobre la naturalesa fonològica d'aquests sons. Aquí trobem els primers desacords entre algunes de les opinions expressades per Badia i les que havia emès dotze anys abans el prestigiós investigador castellà d'ascendència catalana Emilio Alarcos Llorach.⁵ En efecte, el tractament que dóna Badia als sons africats apicoalveolar sonor i prepalatals sord i sonor no coincideix amb el d'aquell investigador, així com tampoc la condició fonològica atorgada als sons asil·làbics *j* i *w*, que per a Badia són, en certes condicions, fonemes independents de les vocals sil·làbiques corresponents.

El segon dels treballs, publicat un any després del primer,⁶ és un detallat estudi dedicat a establir la caracterització fonològica de la vocal neutra del català central. Per a Badia, a diferència també de l'opinió expressada per Alarcos en l'article clàssic a què he fet referència, aquesta vocal té un estatus fonològic independent quan apareix en els monosíl·labs no accentuats.

Amb aquests dos articles s'acompleix una entrada polèmica de l'autor en el terreny de la interpretació fonològica del català, amb unes opinions que, pel que fa a la interpretació de la vocal neutra, ja havia apuntat tímidament a la seva *Gramàti-*

4. «Problemes de la commutació consonàntica en català», *Boletim de Filologia*, XXI (1962-1963) [1965], p. 213-335.

5. «Sistema fonemático del catalán», *Archivum*, III (1953), p. 135-146.

6. «Función significativa y diferencial de la vocal neutra en el catalán de Barcelona», *Revista de Filología Española*, XLVIII (1965) [1966], p. 79-93.

ca històrica catalana⁷ i que han estat causa o ocasió d'una copiosa bibliografia, amb intervenció d'altres investigadors: Andrei Avram i Ramon Cerdà entre d'altres intervingueren en la polèmica aportant noves precisions sobre la qüestió,⁸ i el mateix Alarcos replicà l'any 1973, comentant l'argumentació de Badia i refermant-se en la seva primera opinió.⁹ No comentem ací l'atenció de què ha estat objecte aquest tema des del punt de vista de la gramàtica generativa perquè parteix d'uns plantejaments metodològics diferents i no s'insereix pròpiament en la polèmica entre estructuralistes originada per aquest treball. Les opinions de Badia sobre els sons africats i sobre les vocals asil·làbiques han tingut la virtut d'arrencar sengles articles de la parca ploma del seu oponent Alarcos,¹⁰ el qual comenta detalladament els plantejaments de Badia per acabar refermant-se en les seves pròpies opinions, com havia fet en el cas de la vocal neutra. El tema de la interpretació fonològica dels sons africats ha merescut l'atenció d'altres autors, que han enriquit la bibliografia sobre aquesta qüestió: Sebastià Mariner, en un article publicat poc abans de la seva sobtada mort, a la miscel·lània que l'AILLC dedicà al professor Badia,¹¹ estudià i analitzà amb el detall i la minuciositat que el caracteritzava els arguments a favor i en contra de la interpretació monofonemàtica i de la difonemàtica d'aquestes consonants; encara han tractat d'aquesta qüestió Joan-Ramon Borràs¹² i Montserrat Badia i Cardús.¹³ La mateixa autora publicà posteriorment un llibre en què s'ocupa àmpliament de la interpretació de les vocals asil·làbiques i dels sons africats.¹⁴

Poc després d'haver publicat aquests articles fonamentals, el professor Badia presentà una extensa ponència titulada «Phonétique et phonologie catalanes» al col·loqui sobre el català celebrat l'any 1968 al Centre de Philologie et de Littérature Romanes de la Universitat d'Estrasburg. Aquest treball, que no es publicà fins

7. «En cuanto a la vocal neutra, también se puede considerar probablemente como fonema» (p. 93).

8. Andrei AVRAM, «Sur le statut phonologique de la voyelle neutre en catalan», *Revue Roumaine de Linguistique*, XVIII (1973), p. 399-405. Ramon CERDÀ, «L'estructura vocàlica del català comú modern», *Estudis Romànics*, XII, p. 57-96.

9. «De fonología catalana: la vocal neutra», *Archivum*, XIII (1973), p. 293-297.

10. «De fonología catalana: las semiconsonantes», *Estudis Universitaris Catalans*, XXIII (1979), *Estudis de llengua i literatura catalanes oferts a R. Aramon i Serra en el seu setantè aniversari*, p. 11-20. *Homenaje a Samuel Gili Gaya: In memoriam*, Barcelona, Bibliograf, 1979, col·l. «Vox», p. 41-49.

11. «Retrucs teòrics de la discussió sobre fonologia de tx/x i tj/j», *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, XIV (1987), *Miscel·lània Antoni M. Badia i Margarit*, 6, p. 109-132.

12. «A propòsit del valor fonemàtic de /ʃ/ i /tʃ/», a *Estudis en memòria del professor Sanchis Guarner*, I, València, Universitat de València, 1984, p. 47-52.

13. «El problema del caràcter fonològic o no dels sons africats [ts], [dz], [tʃ], [dʒ]», *Llengua & Literatura*, 5 (1992-1993), p. 307-351.

14. *Diftongs i africats, dues qüestions polèmiques de fonologia catalana*, Barcelona, Curial, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000.

cinc anys després a les actes del col·loqui,¹⁵ consisteix en un estat de la qüestió basat en la bibliografia publicada fins al moment sobre qüestions i problemes de fonètica i de fonologia catalanes —dividit precisament en dues parts: «Descripció dels sons» (fonètica) i «Funció dels sons» (fonologia)—, que recull d'una banda els principals coneixements sobre els sons des del punt de vista descriptiu, i de l'altra la problemàtica de la interpretació fonològica. No cal dir que l'autor hi exposa els seus punts de vista i, pel que fa a la interpretació fonològica, es referma en les opinions exposades en els articles que acabo d'esmentar.

Salvat dos articles que tracten de fonètica històrica,¹⁶ la resta de treballs que Badia dedicà a l'aspecte fònic de la llengua tenen un denominador comú: la preocupació per aportar dades encaminades a una descripció de la llengua partint de la realitat de la parla. Badia fa, en la major part de casos, aportacions procedents de l'observació personal i, en d'altres, intenta deduir els criteris de pronunciació que alguns poetes han tingut en compte com a base de les seves composicions. Hi ha dos temes dominants que Badia tracta en diversos articles: un d'aquests temes, al qual va dedicar cinc títols,¹⁷ és la problemàtica de les vocals *e* oberta i *e* tancada i *o* oberta i *o* tancada, amb les vacil·lacions que es produeixen entre la varietat oberta i la tancada en ambdós casos, cosa que li permet parlar de crisi de les oposicions *ɛ/e*, *ɔ/o*, especialment en el parlar de Barcelona; l'altre tema, al qual dedica dos articles,¹⁸ tracta de la sonorització de *s* sorda que es produeix en el cas de certs mots, especialment en alguns castellanismes; en un altre article tracta de l'extensió d'aquest fenomen de sonorització a les fricatives prepalatals.¹⁹

15. *La linguistique catalane*, París, Klincksieck, 1973, p. 115-179.

16. «L'Atlas Lingüístic de Catalunya i el problema de la sibilant sonora -s- (fon z) procedent del llatí -D- (i de -C^s-, -TY-)\», *Revista Valenciana de Filologia*, II, 1 (1952), p. 7-32, i «L'articulació de la C' en català primitiu i la seva acció en el procés CE>CI (Complement a una llei fonètica observada fa poc temps)\», *Estudis Romànics*, VII (1959-1960) [1964], p. 1-9.

17. «Predominio de las vocales abiertas /ɛ/ y /ɔ/ en el catalán de Barcelona», *Revista de Filología Española*, XLIX (1966) [1968], p. 315-320; «Algunes mostres de les igualacions e = ɛ i o = ɔ en el català parlat a Barcelona», a *Philologische Studien für Joseph M. Piel*, Heidelberg, Carl Winter Universitätsverlag, 1969, p. 24-29; «Rimas vocálicas anómalas en el cancionero popular catalán», *Cuadernos Hispanoamericanos*, LXXX (1969), *Homenaje a D. Ramón Menéndez Pidal*, p. 275-282; «Les oppositions phonologiques e/ɛ et o/ɔ dans les rimes des poètes modernes», a *Actele celui de-al XII-lea Congres Internațional de Lingvistică și Filologie Romanică*, I, Bucarest, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1970, p. 341-374, i «Les vocals tòniques e i o en el català de Barcelona. Assaig d'anàlisi fonològica de la situació actual», *Estudis Romànics*, XII (1963-1968) [1970], p. 119-172.

18. «L'alternance sourde / sonore dans les réalisations de /s/ en catalan», a *Phonétique et linguistique romanes: Mélanges offerts à M. Georges Straka*, I, Lió, Estrasbourg, Secrétariat de la Société de Linguistique Romane, 1970, p. 32-42, i «L'alternança "sorda/sonora" en els castellanismes del català vulgar amb consonant sorda originària», *Romànica* (La Plata), 6 (1973), *Estudios dedicados a Demetrio Gazdaru*, II, p. 7-12.

19. «De nouveau sur la sonorisation spontanée des consonnes sourdes en catalan: les palatales», *Revue de Linguistique Romane*, XXXVIII (1974), *Hommage à Mgr. Pierre Gardette*, p. 20-25.

Tot i que en els treballs esmentats tracta ocasionalment qüestions de prosòdia, Badia dedica uns articles específics a aquest aspecte de la llengua. Així s'ocupa de fenòmens com la pronunciació de les combinacions de vocals que tenen *i* com a primer element, a partir de les solucions adoptades per Josep Carner en la seva poesia,²⁰ o les vacil·lacions, novament, entre *e* oberta i *e* tancada, la pronunciació de la *r* final i el tractament de certs grups consonàntics, a partir de l'anàlisi de les rimes de Carles Riba.²¹ Aquest conjunt de centres d'interès és completat per un treball sobre allò que Badia anomena «correlació accentual», que defineix com «el contrast entre dos mots o dues formes gramaticals que hom distingeix per la col·locació de l'accent, adés damunt una síl·laba, adés damunt una altra, col·locació que esdevé, doncs, distintiva, i, per tant, funcional».²²

La major part dels treballs que he reportat foren publicats en revistes o en miscel·lànies d'homenatge que, en molts casos, no són de fàcil accés, però l'any 1988 foren reunits i editats per les Publicacions de la Universitat de Barcelona en un volum titulat *Sons i fonemes de la llengua catalana*, i així restaren més fàcilment a disposició dels estudiosos.

En un informe d'aquesta naturalesa, fortament condicionat pel temps que hi podem dedicar, no he pogut entrar en un comentari detallat de la vasta i variada producció del professor Badia referida al vessant fònic de la llengua, però sí que em permetré destacar, per acabar, la seva actitud mancada de prejudicis normativistes. Vegem només a tall d'il·lustració el comentari que fa quan tracta de la pronunciació amb *e* tancada en posició final en mots com *fase*, *base*, *prole* (per citar els seus mateixos exemples); tot i defensar la pronúncia com a vocal neutra en allò que anomena «una bona prosòdia catalana», Badia afegeix: «però, en realitat, no em sorprendria si un dia algú en donava una explicació d'ordre fonètic interior, pròpia del sistema» (*Phonétique et phonologie catalanes*, p. 121); malgrat tot, creu que «una bona prosòdia catalana ha d'intentar corregir la pronúncia [-e] en aquests mots (*base*, etc.) a favor de la [-ə] que correspon a aquesta posició» (ibídem); vint anys abans, a la seva *Gramática històrica catalana*, ja s'havia mostrat permissiu en aquest mateix punt: «este defecto es muy general en voces cultas como *higiene* izi'ɛne en vez de izi'ɛnə, *prole* 'pɾɔle en vez de 'pɾɔlə, etc., aunque estos casos no suelen ser considerados incorrectos, precisamente por el carácter culto de las palabras en que aparecen» (p. 66). Aquesta actitud contrasta amb la d'altres autors estrictament intransigents en aquest punt.

20. «Els diftongs amb “i” en català: la situació dins el *Bestiari* de Josep Carner», a *Estudios ofrecidos a Emilio Alarcos Llorach con motivo de sus xxv años de docencia en la Universidad de Oviedo*, 2, Oviedo, Universidad de Oviedo, 1978, p. 23-43.

21. «Algunes normes de prosòdia catalana, segons les rimes de Carles Riba», a *Festschrift Walther von Wartburg zum 80. Geburtstag*, 1, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 1968, p. 593-610.

22. «Els prosodemes del català», *Revista Española de Lingüística*, 2 (1972), p. 17-34.

En altres aspectes de l'anàlisi de la fonètica del català trobem una actitud semblant. Per exemple, en l'article que dedica a la problemàtica de la vocal *i* en combinació amb altres vocals a partir d'una obra de Josep Carner, davant el simple anàtema que els gramàtics normativistes més estrictes han llançat contra certes pronunciacions asil·làbiques d'aquest so, Badia fa consideracions com aquestes:²³

Em proposo, doncs, de conèixer i de fer conèixer una mica millor la dita situació fonètica. En efecte, escoltant persones de nivells culturals ben diferents, llegint i recitant textos poètics, un hom té la impressió que la gramàtica preceptiva potser no ha estat prou justa, en establir les normes prosòdiques corresponents. La causa n'ha estat una de molt justificada, àdhuc molt noble: la defensa contra el castellanisme, el qual, com és sabut, mina sistemàticament l'estructura fonològica del català, fins al punt que bon nombre de solucions genuïnes hi apareixen substituïdes per les castellanitzants paral·leles.

Ara bé, s'esdevé que, molt sovint, l'única raó que permet de creure que un tret determinat sigui fruit de la influència del castellà és que la solució més habitual del català d'avui és la que coincideix amb la castellana corresponent. [...]

Sense negar que les coses moltes vegades no siguin així, jo voldria fer constar que això no ens ha de fer concloure que «sempre són així», i que la gramàtica preceptiva, en adoptar la dita actitud, simplifica, no sense una certa lleugeresa, una matèria molt més delicada i molt més complexa que hom no pensa. [...] La conseqüència de l'actitud de la gramàtica catalana respecte a la pronunciació de la *i* en contacte amb una altra vocal és l'estancament del tema. Si no és a l'alt nivell de la recerca lingüística, totes les portes són closes: qui aspirarà a posar el problema (des de qualsevol dels seus angles d'incidència: fonètic, prosòdic, gramatical, ortogràfic), s'exposa a ésser titllat d'inoportú, de pertorbador, àdhuc de poc patriota.

És difícil de trobar el punt dolç d'equilibri entre les exigències de la descripció lingüística i els dictats sovint inflexibles de la gramàtica prescriptiva tradicional (en aquest cas de l'ortoèpia). No sé si Badia troba realment aquest equilibri, però el que és segur és que el cerca i això és ja un gran mèrit en treballs d'aquest tipus, en els quals podria haver adoptat un capteniment dogmàtic.

JOAQUIM RAFEL
Secció Filològica

23. «Els diftongs amb “i” en català: la situació dins el *Bestiari* de Josep Carner», a *Estudios ofrecidos a Emilio Alarcos Llorach*, vol. 2, Oviedo, Universidad de Oviedo, 1978, p. 23-43, vegeu p. 24-26.